

ZENGİNLİK

(الغنى)

Sözlükte “varlıklı olma, fakir ve muhtaç olmama” anlamındaki zenginlik kelimesinin Arapça’da birden çok karşılığı bulunmakla birlikte daha ziyade **gınâ** kelimesi kullanılır. Fıkıhta zenginlik “aslı ihtiyaçlardan fazla mala sahip olma” mânasında kullanılır. Zenginlikle ilişkili bir başka kelime olan **servet** ihtiyaçtan çok daha fazla miktarda mal sahipliğini, **yesâr** ise kişinin malî açıda rahatlığını, sıkıntı içinde bulunmaması durumunu ifade eder. “Gny” kökünden türeyen kelimeler çeşitli fiil ve isim kalıplarıyla Kur’an’da yetmiş üç yerde geçer; aynı kökten gelen **ganî** Allah’ın isimlerinden biri olarak on sekiz defa zikredilir ve “hiç kimseye, hiç bir şeye ihtiyacı olmayan” mânasına gelir. Mutlak zengin olan, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan yalnızca O’dur. Hz. Peygamber’in, “Allahım! Hak mâbud sensin, senden başka tanrı yoktur. Ganî-i mutlak sensin, biz ise sana muhtaçız, bize yağmur gönder” cümleleriyle başlayan bir yağmur duası (Ebû Dâvûd, “İstis-kâ”, 2) ilâhî zenginliğin yaratıklar için rahmet kaynağı olduğunu belirtir. Allah’tan başkasına izâfe edilen bütün zenginlikler, hem muhtaç bir varlık olan insanın bir ihtiyacının giderilmesine yaradığından nisbî ve mecazidir, hem de dünya hayatında imtihan edilmek üzere sınırlı bir süreyle emanet edilmiş, sınırlı miktarda bir mala sahip olmaktan kaynaklanan geçici bir niteliklerdir. İnsan için maddî zenginlikten daha önemli olan mânevî zenginlik ise hırsız ve tamahtan uzak kalıp sahip olduğu yetinme erdemini anlatır. Resûl-i Ekrem’in, “Zenginlik fazla servete sahip olmak değildir; asıl zenginlik gönlün ihtiyaç duygusundan uzak kalabilmesidir” hadisi de (Buhârî, “Rikâk”, 15; Müslim, “Zekât”, 120) buna işaret eder.

Fıkıhta, zenginlik bir imtiyaz doğurmayı aksine çeşitli yükümlülüklerin gerekçesini teşkil eder. Bir başka deyişle bilhassa kamu yararına yönelik farz-ı kifâye türünden malî yükümlülükler öncelikle zenginlere yüklenir. Zenginliğin alt sınırı, çeşitleri ve bununla ilgili hükümler fıkıh kitaplarının özellikle zekât bölümünde ele alınır. Bu çerçevede, zekât vermenin farziyeti ile zekât alma ve dilenmenin cevazını belirleyen sınırların farklılık gösterdiği üç tür zenginlikten söz edilir (Kâsânî, II, 48-49). Bunun yanı sıra ceza hukukunda diyetin yüklenmesi, aile hukukunda eş, çocuklar ve diğer akrabalar için nafaka yü-

kümlülüğü, vakıf, vasiyet, vergilendirme gibi diğer bazı alanlarda zenginlik ölçüsü farklı olabilir. Meselâ ceza hukukunda, diyetin âkile denilen kişiler tarafından verilmesi gerektiği hallerde onu içlerinden “mûsir” denilen, malî açıdan rahatlık içinde bulunanlar üstlenir. Sadaka verme konusunda da Hz. Peygamber, “Sadakanın hayırlısı kişinin zengin olduğu halde verdiği sadakadır” buyurmuş (Buhârî, “Zekât”, 18) ve insanların başkalarına yardım yaparken bakmakla yükümlü oldukları kimseleri muhtaç duruma düşürmemesi gerektiğine işaret etmiştir.

Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken ona verdiği tâlimatta zekâtın müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılmasını emretmiş (Buhârî, “Zekât”, 1) böylece zekât mükelleflerinin zenginler olduğunu belirtmiştir. Zekât vermeyi gerektiren zenginlik sınırının (nisâb-ı gınâ) naslarca belirlenen nisab miktarına ulaşmış, artıcı (nâmi) nitelikteki mala sahip bulunma olduğu konusunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Öte yandan Resûl-i Ekrem’in, “Beş kişi hariç zengine zekât malî helâl olmaz. Bunlar Allah yolunda cihad eden gazi, zekât âmili, borçlu, parasını vererek zekât malını satın alan, fakir komşusu olup da o fakirin kendisine verilen zekâttan hediye verdiği zengin kişidir” şeklindeki hükmüne göre (Ebû Dâvûd, “Zekât”, 25) zenginlik kural olarak zekât almaya engel olmakla birlikte bu zenginliğin (nisâb-ı istiğnâ) ölçüsü konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefîler’e göre zekât almaya mani zenginliğin sınırı da artıcı olma şartı dışında nisâb-ı gınâ ile aynı olup temel ihtiyaçlardan fazla nisab miktarı mala sahip olan kimsenin zekât alması câiz değildir. Malın artıcı nitelikte olması zekât ödeme mükellefiyeti için şarttır. Buna göre zenginlik şu iki duruma ele alınmalıdır: 1. Kişinin hangi türden olursa olsun nisab miktarı artıcı nitelikteki zekâta tâbi mallardan birine sahip olmasıdır. Meselâ nisab miktarı altını (20 miskal \approx 85 gr.), gümüşü (200 dirhem \approx 595 gr.) yahut bunların karşılığı parası olan veya nisab miktarı devesi, koyunu yahut sığırı bulunan kişi zengin sayıldığından zekât mükellefidir; ondan zekât alınır, ama ona zekât verilmez. Bir kimse aynı anda hem zekât veren hem de zekât alan kişi olamaz. Bazı Hanefî fakihleri zenginlik ölçüsü olarak para nisabının alınması gerektiği görüşündedir. Bunlara göre ister artıcı olsun ister olmasın 200 dirhem değerine eşit mal varlığı bulunmayan kişiler fakir sayılır ve zekât alabilir. Ancak

günümüzde sanayi ürünü haline gelen gümüşün değeri altına nisbetle çok düşmüştür. Bu sebeple ister nisâb-ı gınâ, ister nisâb-ı istiğnâ olsun sınır olarak altın nisabının esas alınması daha uygundur. 2. Kişinin temel ihtiyaçlarından fazla artıcı özellikte olmayan nisab miktarı mala sahip bulunmasıdır. Temel ihtiyaçlar ev, ev eşyası, elbiseler, araba vb. kullanılan şeylerdir. Bunların dışında artıcı özellik taşımayan, nisab miktarı gümüş veya altın kıymetinde mal varlığı olan kişinin zekât alması haramdır; ona zekât farz olmamakla birlikte fitre vermesi ve kurban kesmesi vâciptir. Sonuç olarak temel ihtiyaçlar dışında ister artıcı nitelikte olsun ister olmasın nisab miktarı mala sahip olan kimseye zekât verilemez. Nisab miktarından az malı bulunan kişiye sağlıklı ve gelir sahibi olsa da zekât verilebilir.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler’e göre zekâtın farz olması ile zekât almanın cevazını belirleyen zenginliğin sınırı aynı olmayıp iki farklı mertebededir. Zekât alabilme cevazının objektif bir sınırı yoktur; kişiden kişiye değişebilen bu zenginliğin ölçüsü kifayet, fakirliğin ölçüsü ise muhtaç olmaktır; kişi, kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimine yetecek kadar mala sahipse onun zekât alması haramdır, malî ve kazancı geçimine yetmiyorsa zekât alması helâldir. Buna göre, 1. İster artıcı nitelikte olsun ister olmasın, kendisine ve bakmakla mükellef olduğu kişilere yetecek kadar mala sahip olan kimsenin zekât alması câiz değildir. 2. Nisabın üstünde malı bulunduğu halde bu varlığı kendisinin ve aile fertlerinin geçimine yetmiyorsa o kişinin zekât alması câizdir. Meselâ nisabın çok üstünde ticarî sermayesi olan bir kimse ticarî hayattaki durgunluktan veya başka bir sebepten dolayı geçim sıkıntısına düşmüşse o kişi zekât alabilir. Zekât almayı engelleyen ölçüyü kifayet olarak seçen cumhur vücudu sağlam, çalışma imkânına ve gücüne sahip bulunduğu halde çalışmayan tembel kişilere zekât vermenin câiz olmadığı görüşünde de birleşmiştir. İbn Hazm da zenginliğin sınırını insanın ihtiyacını karşılayabilme noktası olarak alır. Nisâb-ı istiğnâ zekât alma dışında başkalarından yardım dilenme ölçüsü olarak da belirlenmiştir. Zaruret olmadıkça başkalarından istememe konusu üzerinde titizlikle duran fakihler, 40-50 dirhem parası bulunan kimsenin dilenmesini yasaklayıcı mahiyetteki hadisleri bu durumda yardım istemenin mekruh olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Hanefî fakihî Kâsânî’ye göre ise kişinin bir günlük

ZENGINLİK

yiyeceği ve giyeceği varsa onun dilenmesi câiz değildir.

Borçlar hukuku açısından zenginlik kişinin borcunu ödeyebilecek mal varlığına sahip bulunmasıdır. Burada kişinin malının zekâtı gibi nisab miktarına ulaşmış olması şartı aranmaz; borçlarını karşılayacak yeterli mal varlığına sahip olan kişi "mûsir" kabul edilir ve onun edâ vakti gelmiş borcunu ödemesi farz olup karşı tarafın rızası olmadan edâyı geciktirmesi veya edâdan kaçınması günahıdır. Hz. Peygamber'in, "Zengin borcunu ödemekten kaçınması zulümdür"; "Ödeme gücü bulunan bir kimsenin borcunu ifa etmeyip geciktirmesi onun cezalandırılmasını ve kınanmasını helâl kılar" sözleri (Buhârî, "İstikrâr", 13, 14) bunu gösterdiği gibi ta'zir cezası ve haciz müeyyidelerinin de temelini oluşturur (ayrıca bk. BORÇ; HACİZ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ğny" md.; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1384/1964, s. 110; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hafîb), Kahire 1396, s. 147-148; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VI, 148, 152-155; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, II, 182, 190; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 47-49; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (nşr. Talâl Yûsuf), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-tûrâsî'l-Arabî), I, 113, 196; II, 302; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1425/2004, II, 37-39, 41; Muvaḥḥidüddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulv), Riyad 1417/1997, IV, 117-124; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkḥü'z-zekât*, Beyrut 1393/1973, I, 147-148, 174-175, 204; Mehmet Erkal, *Zekat-Bilgi ve Uygulama*, İstanbul 2004, s. 203-206; Faruk Beşer, *İslâm'da Zenginlik ve Fakirlik*, İstanbul 2006, s. 29-30; Rahmi Yaran, *İslâm Fıkḥında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, İstanbul 2007, s. 61-65; "Ğinâ", *Mv.F*, XXXI, 278-294.

MEHMET ERKAL

□ AHLÂK. Farsça'da "değerli taşlarla süslü ve pahalı olan" anlamındaki **zengin** kelimesinden gelen **zenginlik** karşılığında İslâmî kaynaklarda genellikle **ginâ** kelimesi kullanılır (İbn Sîde, VI, 13-14; *Lisânü'l-ʿArab*, "ğny" md.). Râgib el-İsfahânî'ye göre ginâ kavramı Allah hakkında muhtaç olmamayı, insanlar hakkında ihtiyaç azlığını ve bir insanın diğerine göre sahip olduğu mal çokluğunu ifade eder (*el-Müfredât*, "ğny" md.). Kaynaklarda **yesâr** ve **îsâr** kelimeleri de "zenginlik" anlamında geçmekte, ayrıca mal, servet, metâ, rızık, hayır, hazine, kenz, dünya gibi kavramlar zenginlik bağlamında sıkça kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de ginâ kelimesi yer almaz, yetmiş üç âyette bu kökten fiil ve isimler kullanılır. Otuz yakın âyette aynı

kökle ilgili **ğnâ** masdarından fiiller "yarar sağlama, işe yarama" anlamını içerir; bu âyetlerin çoğunda inkârcıların elindeki maddî imkânların kendilerine fayda vermeyeceği belirtilir. Bazı âyetlerde **istiğnâ** masdarından fiillerle inkârcıların Allah'a ihtiyaçlarının bulunmadığını imâ eden tutumları eleştirilir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğny" md.). On sekiz âyette **ganî** Allah'ın ismi olarak geçer. Bu âyetlerin çoğunda insanların iman edip hayırlı işler yapmalarının kendilerine yarar sağlayacağı, bunların Allah'a asla bir şey kazandırmayacağı, çünkü O'nun her bakımdan zengin olduğu anlatılır. Ganî kelimesi tekil ve çoğul (ağniyâ) şekliyle insanlar hakkında da kullanılmıştır. Bazı âyetlerde **meysere** (el-Bakara 2/280) ve **sea** (en-Nisâ 4/130; en-Nûr 24/22; et-Talâk 65/7) kelimeleri "zenginlik", aynı kökten **mûsî** (el-Bakara 2/236) "zengin" anlamında geçer. Mal, nimet, metâ, rızık, hayır, kenz, dünya gibi kelimelerin yer aldığı birçok âyette İslâm'ın zenginlik konusunda bakışını yansıtan önemli bilgiler vardır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın insanlığa lutfu olduğu belirtilen mal nimet, dolayısıyla bir değer sayılır; hatta insanların meşrû yollardan kazanıp servet sahibi olmaları teşvik edilir; malla ilgili hükümler, ölçüler konur. Malın boş yere harcanamayacağı, kötülüğe alet edilmeyeceği belirtilir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "fzl", "mvl" md.leri). Bu çerçevede yetimin vesâyetini üstlenen kimsenin yetimin malına tenezzül etmemesi, yoksul vasînin de o maldan ancak ihtiyaç ölçüsünce yararlanması istenir (en-Nisâ 4/6). Bir davada şahitlik yapanların, davacı ve davalı arasında akrabalık ilişkisine veya zenginlik-fakirlik durumuna göre davranmaları yasaklanır (en-Nisâ 4/135). Kur'an'da, ilâhî irade ve kudretin mutlaklığı hususundaki temel öğretinin bir sonucu olarak insanları zengin edenin de yoksul kılanın da Allah olduğu bildirilir (en-Necm 53/48; krş. Şevkânî, V, 135, 137). Resûlullah'a hitaben, "Allah seni fakir bulup da zengin etmedi mi?" buyrulur (ed-Duhâ 93/8). Şevkânî, Resûl-i Ekrem'in mal çokluğu anlamında zengin olmadığını belirterek burada onun ihtiyaç duyduğu ve memnun kalacağı ölçüde mala sahip kılınmasının kastedildiğini, gerçek zenginliğin de bu olduğunu söyler (*Fethu'l-kadir*, V, 537-538). Müslümanların yardımıyla evlenenleri Allah'ın kendi lutfuyla zenginleştireceğini, evlenme imkânı bulamayanların ise Allah kendilerini zengin kılınca kadar iffetlerini korumaları gerektiğini bildiren âyetlerdeki (en-Nûr 24/32-33) zenginliği de bu mâ-

nada anlamak gerekir. Hz. Peygamber'in risâletinin sonlarına doğru inen bir âyette (et-Tevbe 9/74), ilk yıllarda müslümanların çektiği büyük sıkıntı ve yoksulluğun ardından Medine'de refah seviyesi yükseldiğinde münafıkların nankörlüğüne ve sadakatsizliğine vurgu yapılırken Allah'ın ve resulünün onları zenginleştirmesi sayesinde bu seviyeye ulaştıkları kaydedilir. Putperestlerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmaları yasaklanınca Mekkeliler'in ticarî kayba uğrayıp geçim sıkıntısı çekmekten kaygılanmaları üzerine, "Eğer yoksulluktan korkuyorsanız bilin ki Allah dilerse sizi lutfuyla zenginleştirecektir" âyetiyle bu tür kaygıların yersizliğine işaret edilir (et-Tevbe 9/28; krş. Taberî, VI, 346-348). Yoksulluğunu gizleyenlerin takdirle anıldığı bir âyette, "Tanımayanlar onları zengin sanır" denilmektedir (el-Bakara 2/273). Zenginlerin servetlerinde yoksulların hakkı bulunduğunu bildiren âyetler (ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/24-25), İslâm'ın ekonomik sistemin yapısına dair temel yaklaşımını ortaya koyması bakımından büyük önem taşır. Bu ilkenin pratiğe yansımaları olan zekât, sadaka, infak gibi malî vecibe ve hayırlara ilişkin çok sayıda âyette başka bir açıdan servet sahibi olmanın önemine ve meşruiyet gerekçesine işaret edilir. Buna karşılık Kur'an-ı Kerim'de servetin bir sınav (fitne) olduğuna (el-Enfâl 8/28; et-Tegâbün 64/15), dolayısıyla insanın mânevî ve ahlâkî hayatı için risk oluşturduğuna sık sık dikkat çekilir, ancak inanıp hayırlı işler yapanlar için servetin Allah'a yakınlaşmaya ve âhiret kurtuluşuna vesile olacağı belirtilir (Sebe' 34/37; krş. Taberî, X, 381). Sonuçta malın değerinin ona sahip olmakta değil onu meşrû yoldan kazanmak, kullanmak ve harcamakta olduğu anlatılır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mvl", "nfk" md.leri).

Zenginlik konusunda çok sayıda hadis vardır. Bir kutsî hadiste, "Benim zenginlik verdiklerim hariç hepiniz fakirsiniz. Benden isteyin ki size rızık ve zenginlik vereyim" buyrulur (*Müsned*, V, 154, 177; Tirmizî, "Kıyâmet", 48). Hz. Peygamber müslümanları insanlardan istemek yerine Allah'tan istemeye (Buhârî, "Teheccüd", 14; Tirmizî, "Da'avât", 92, 115), çalışıp kazanmaya (*Müsned*, II, 314; Buhârî, "Büyüt", 15) teşvik etmiştir. Sahâbî Ebû Mes'ûd el-Bedrî, bir zamanlar Resûl-i Ekrem'in hayır yapmanın faziletinden bahsetmesi üzerine para kazanmak için çarşıda hamallık yapmaya başlayanların sorsularını yüz binlere ulaşan bir servete kavuştuklarını söyler (*Müsned*, IV, 87; Buhârî, "Zekât", 10;